

DESCRIEREA ÎN ROMANUL *CIULINII BĂRĂGANULUI* DE PANAIT ISTRATI

Beatrice COLIBĂ, studentă,

Facultatea de Litere,

Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți

Conducător științific: Lilia RĂCIULA, dr., conf. univ.

Abstract: *In this article we tried to analyze the specifics of the description in the structure of the novel "Ciulinii Bărăganului" by Panait Istrati. The research is based on the analysis of nature descriptions, interior descriptions, characterization of characters, but also on the elaboration of the portrait. The analysis of the portraits is made from the perspective of the physical features, but also from the point of view of the moral ones, being outlined the complexity of the characters in the text.*

Keywords: *descriptive text, description, portrayal, portrait, objective/ subjective description, ornamental description, psychocriticism.*

În mediul literar, ne confruntăm cu inconveniente ce vizează rezonanța pe care au avut-o unii literați în complexul de valori culturale românești. Receptarea personalității lui Panait Istrati reprezintă un model de contestare a valorii literare ca repercusiune a azeziunilor personale ancorate ideologic. Drumul recunoașterii literatului Panait Istrati a reprezentat „un dosar al afirmării, respingerii și recuperării [...] în conștiința critică românească și franceză, de-a lungul succesivelor și variatelor contexte de receptare (de la anii '20 la perioada postcomunistă).” [4, p. 5] Valoarea textelor istratiene necesită a fi reafirmată în conștiința comună, fapt pentru care ne propunem să tratăm un aspect reprezentativ în opera lui Panait Istrati, paradigma descrierii. Pentru realizarea obiectivului cercetării, ne vom raporta la romanul „Ciulinii Bărăganului”, scris în anul 1928 și dedicat „Poporului României, Celor unsprezece mii ai săi de asasinați de către guvernul român”, autorul referindu-se la Răscoala Țărănească din 1907. Ținem să precizăm că, certificarea scrierilor lui Panait Istrati drept romane, întâmpină o serie de dificultăți, care pornesc de la nedeterminarea unor semne ale prezenței unei substanțe românești incontestabile: „Panait Istrati nu este un „romancier” în sensul deplin al cuvântului, dar e un prozator ale cărui narațiuni inclasabile – nici „povestiri”, nici romane, nici subiective și „autobiografice” până la capăt, nici „obiective” într-un sens unanim acceptat, nici clasice, nici moderne ca formulă – sunt, într-un mod neconvențional, vertebrale de convenția romanescului.” [4, p. 170]

Romanul „Ciulinii Bărăganului” ilustrează atât un tablou amplu al realității istorice, al cadrului natural, precum și creionarea unor remarcabile portrete. Aceste aspecte structurează, de fapt, ansamblul descrierii în roman.

Termenul teoretico-literar *descriere* a fost abordat, în repetate rânduri, de către nume notorii din domeniile cercetării lingvistice și literare. Relevăm, de exemplu, explicația identificată în *Dicționarul de naratologie*, care urmărește să faciliteze cunoașterea naturii descrierii: „Reprezentarea obiectelor, ființelor, situații-

lor sau întâmplărilor (neintenționale, nevolitionale) în existența lor spațială mai degrabă decât temporală, funcționarea lor topologică mai curând decât cronologică, simultaneitatea mai curând decât succesiunea lor.” [9, p. 49] Autorul dicționarului, Gerald Prince, revine cu precizări ale funcției descrierii în text, oferind, totodată, o succintă clasificare, care va ghida cititorul sau cercetătorul în descoperirea specificului descrierii din text: „O descriere poate fi mai mult sau mai puțin detaliată și precisă; obiectivă, sau subiectivă; tipică și stilizată sau, dimpotrivă, individualizatoare; decorativă sau explicativă/ funcțională (stabilind tonalitatea unui peisaj, transmițând informații relevante pentru intrigă, contribuind la caracterizare, introducând sau întărind o temă, simbolizând un conflict interior).” [9, p. 49]

Pornind de la aceste considerații teoretice, vom încerca să stabilim specificul descrierii în textul „Ciulinii Bărașanului”, reliefând formele de descriere, precum și efectul produs de acestea în economia textului propriu-zis.

Descrierea de tip tablou

La o primă lectură a textului, vom identifica o preponderență a descrierii de tip tablou. Aceasta surprinde, în mare parte, metamorfozele care au loc în manifestarea naturii, acestea fiind condiționate, de regulă, de fenomenele meteorologice. Schimbările climatice surprind Câmpia Bărașanului în diverse ipostaze, Bărașanului fiindu-i atribuite, prin personificare, calități umane bine conturate. Primăvara și vara, Bărașanul se arată îndărătnic (*între duiioasa Ialomiță și Dunărea ursuză, Bărașanul se află, cât ține primăvara și vara, în luptă vicleană cu omul harnic, pe care nu-l iubește și căruia îi refuză orice bunăstare.*), toamna – singuratic (*Când sosește toamna, întinsele câmpii de țelină ale Munteniei dunărene încep să trăiască, timp de o lună, existența lor milenară.*), iar iarna – inactiv, leneș (*Atunci Bărașanul se învâluie în cojocul lui de iarnă și se pune să-i tragă un pui de somn care ține șase luni*). Umanizarea Bărașanului nu se realizează doar prin intermediul personificării, ci și prin intermediul comparațiilor personificate. Unele comparații au o construcție cu valență oximoronică. Autorul optează, pentru crearea contrastului, pentru o asociere a șesului cu „femeia îmbrăcată în zdrențe, cu mahalagioaică împodobită cu diamante”, rezultând, astfel, o imagine caricaturală: „Bărașanul nu e interesant. Nu e un loc de vizitat. E sucit, ca o femeie îmbrăcată în zdrențe, ca o mahalagioaică împodobită cu diamante”. Panait Istrati produce, în acest context, o investire de percepție, lăsându-și cititorul să observe procesul atitudinii psihice, accentuând lipsa de interes pentru o realitate *falsă* sau pentru un ambalaj fastidios. În contextul modificărilor condițiilor meteorologice care catalizează schimbarea ipostazei Bărașanului, deslușim imaginea ploii, a crivățului, a ninsorii. Crivățul este descris ca un personaj de basm, venit din timpuri imemorabile, un antierou antrenat în distrugere. Imaginea devine una apocaliptică: „Și, Doamne, ce frumos e! Cu tot avântul de care armăsarul său e în stare, crivățul galopează în împărăția ciulinilor, răscolește cerul și pământul, amestecă norii cu pulberea, ucide zburătoarele, și iată-i porniți, ciulinii.” Ploaia, de asemenea, este prezentată ca un *agent* negativ: *Ploaia vijelioasă amestecată cu lapoviță făcu din lumea asta o mocirlă înghețată*. Doar ninsoarea adoptă o poziție neutră, pe alocuri indiferentă, inducând senzația de mortuar, atmosfera funerară fiind exprimată prin formule ca „giulgiul ei liniștit”, „tristețe sfâșieto-

re”: ea continua cu răbdare să acopere pământul, cu giulgiul ei liniștit, înăbușind în același mormânt și strigătele de bucurie și cele de durere.

Cromatică elementelor de natură din secvențele descriptive corelează cu universul psihologic-emoțional al personajelor, având loc o transpunere simbolică, motivată de frecvența și durata prezenței unui anumit cadru. Culorile evidențiate sunt cele cu un caracter antagonic, acestea subliniind ritmul vieții sociale, dar și oscilațiile din universul interior al personajelor. Albul cerului sau al zăpezii redă liniștea, dar și siguranța: *În lumina unui cer ușor albit de zori*; pe când negrul, mai ales cel intensificat prin comparații, denotă inerția sau pericolul: *Un nor gros, negru ca smoala*; *Un asfințit gălbui, luminos, se lăsa încet peste conacul în ruine, încă fumegând și negru ca răzbunarea care plutea în aer*. Gălbuiul are o natură duală, fiind interpretată ca o culoare a suspiciunii, a presimțirii, în acest context, precedând imaginea negrului, asociat de către personaj cu răzbunarea. Regăsim în text și culoarea numită *pământiu*, aceasta fiind atribuită cerului și oferind o imagine înfiorătoare: *Pe-un cer pământiu de-ai fi zis că-i sfârșitul lumii, vedeai carele mișcând ca broaștele țestoase peste ogoare, pe drumuri, pe-un pământ blestemat de Dumnezeu cu toată ura de care-i în stare*.

Deși descrierea naturii predomină în text, surprinzând specificul fiecărui anotimp, nuanțele și culorile sunt relativ absente, fapt care poate fi motivat însă de obiectul descrierii, bărăganul fiind un șes sterp, pustiu, evitat, de obicei, de factorul uman. Această realitate nu este valabilă totuși și în cazul personajelor din roman.

Astfel, o atenție deosebită necesită a fi orientată către reluarea imaginii ciulinilor, o imagine obsesivă. Descrierea repetată este justificată de variile percepții, aparținând diferitor personaje. Aici abordarea prin grila psihocriticii ne poate fi de un real ajutor. În subsidiar, menționăm că: „Psihocritica este o metodă de abordare a fenomenului literar, teoretizată și pusă în aplicare de Charles Mauron și având ca obiect surprinderea modului de manifestare a personalității inconștiente în opera literară. Psihocritica este în același timp o tehnică de lectură, presupunând o serie de proceduri specifice[...]. Ea caută asociațiile de idei involuntare sub structurile voite ale textului.” [8, p. 151]

Imaginea predominantă a ciulinilor nu pare să înregistreze tangențe cu partea biografică a activității autorului, deși se schițează ideea că „Operele lui Panait Istrati constituie reverberația propriei biografii și ideologii.” [7, p. 479]; dar poate fi demonstrată, experimental, în construcția profilului psihologic al personajelor. Ne referim, în acest context, la personajul colectiv: „Spre sfârșitul vijeliei vin ciulinii singuratici. Sunt cei mai iubiți, fiind cei mai așteptați. Fie că tulpina lor n-a fost destul de uscată ca să se rupă de la început, fie că vor fi avut nenorocul de a se fi înțepenit un timp în cine știe ce șanț, fie, în fine, că o ceată de ștregari i-a urmărit și oprit în drumul lor, ei soseser cu întârziere, sârmanii. Și-i vezi cum se perindă izolați, rostogolindu-se ca niște cocoloașe de omuleți grăbiți. Văzduhul și tot Bărăganul îi privesc: sunt ciulinii singuratici, adică cei mai iubiți.” Explicația acestei obsesii vine încă din copilăria personajelor, aceștia fiind martori oculari permanenți ai ipostazei dominante a ciulinilor: *Să vezi Bărăganul, pământul ăsta fără stăpân, era obsesia oricărui copil*.

Mania se instalează și în planul individual, mai ales, în cazul lui Matache, personajul principal: *Acuma, uite, ciulinii erau aici, la picioarele mele, frumoși ca niște merișoare dolofane, mulți ca stelele, cărnoși, plesnind de sevă, dar nemișcați. Nu se clinteau din loc, pentru că eram la începutul lui august. Alerga-voi cu ei, peste-o lună? Afla-voi încotro te mână, unde se duc? [...] Ce țări arăta-vor ei privirilor unui băiat? Cum fac ei de schimbă soarta unora?"; Ce viață... O nebunie! Astăzi, la douăzeci de ani de atunci, încă stau și mă întreb dacă feeria aceea n-a fost vis, dacă într-adevăr am trăit-o în copilăria mea.; în cazul lui Știrbu, al lui Ionel, al Duducăi: *Nici un tinerel nu se pricepea mai bine ca aști' doi să se-ntreacă nebunește cu crivățul, cu Bărăganul și cu ciulinii lui eterni, precum și în cazul frănarului din tren: - Ferească Dumnezeu! Și eu îs unu' de-ăia care vor să vadă lumea, și-am plecat de-acasă când eram mai mic decât voi.**

Deslușirea vine din partea lui Ionel: *Povestea ciulinilor! făcu fratele lui Ionel, cu fața întunecată. Nu-i nici vina copilului, nici a părinților[...]. Aia-s ciulinii pe care trebuie să-i stărpim, dacă nu vrem să ne vedem, printre alte nenorociri, copiii plecând de-acasă și pornind în lume!* Replica personajului echivalează imaginea ciulinilor cu dorința personajelor de a porni în necunoscut, în căutarea de sine, în pătrunderea tainei existențiale.

Descrierea ciulinilor, precum și a cadrului natural, în general, include, pe lângă personificările și comparațiile menționate anterior, prezența unor părți specifice de vorbire: adjective, participii, substantive.

Din paradigma substantivelor, regăsim o gamă largă de locuri din natură: *câmpie* „Câmpiile și satele fură înecate”, *lan* „lanul de porumb” etc.; elemente ale florei: *Pe un soare care făcea să sclipească chiciura de pe salcâmi, tineri și bătrâni, gătiți de sărbătoare; Cât despre știuleți, despre boabe, țărani le ziceau oficioase.* Observăm, de asemenea, prezența unor substantive compuse, acestea având rolul de a umaniza imaginea ciulinilor, prin apelul la emoție, respectiv, sensibilizare, proiectând conflictul romanului: *Ciulinii-ciocoi, ciulinii-călăi... ! Lepra asta atotputernică, care bântuie peste toată țara prea răbdătoare, ajunsă toată un Bărăgan... !*

Din seria adjectivelor, regăsim calificative cromatice: „cer pământiu”, „cer ușor albit”, „asfințit gălbui”, „nor gros, negru”, care atestă funcția ornamentală, dar și cea semiozică, *prin care se suprascrise o informație simbolică.* [2, p. 5]

Distingem că descrierea cadrului natural este una relativ subiectivă, chiar dacă seamănă a fi o descriere care nu se modifică în raport cu punctul de vedere al unui personaj sau cu acțiunile [9, p. 50], această trăsătură fiind caracteristică descrierii obiective. Justificăm această aserțiune prin diversitatea emoțiilor personajelor pe care le provoacă imaginea impetuoasă a ciulinilor.

Descrierea așezării geografice este realizată prin intermediul gradației, autorul construind puncte de reper de la general la particular: *După două zile de umblat pe un drum în sfârșit bun, ajunserăm la Călărași, unde Borcea se supără pe Dunăre și-o ia razna pe o sută cincizeci de kilometri, până la Hârșova, unde intră iar la matcă.*

Descrierea localităților, descrierea de interior sunt rar întâlnite în compoziția textului. Acesta nu abundă în detalii cu referire la prezentarea cadrului temporal și spațial, autorul schițând un cadru larg: *În anii lungi de viață rătăcitoare, de la un*

cap al Munteniei la altul, ea avusese de mii de ori prilejul să simtă cât de nenorocită era viața locuitorilor ăstora.

Așezării rurale nu îi corespunde o descriere detaliată, făcându-se abstracție de prezentarea elementelor specifice satului, fiind subliniată însă soarta tragică generată de sărăcie și calamități: *Câmpiile și satele fură înecate. Nici urmă de drum, numai o mlaștină, cât vedeai cu ochii.* În text, este punctat și specificul vieții de oraș, existență contrară celei de la sat: *București e un mare bălci de lux; Pentru prima dată la Călărași am aflat ce-i aia un oraș, cu drumuri pietruite, cu case zidite peste alte case și cu lume multă care se-nghesuia ca la bălci. În curțile bogăților erau stive mari de lemne de fag sau de salcie, tăiat în stâneni.*

Deși descrierea interiorului are caracteristici ușor de observat: preponderența substantivelor și a adjectivelor, „utilizarea verbelor *a fi, a sta, a se afla, a se găsi, apărea*”, acestea par a fi absente, prezentarea interiorului fiind evitată, fapt care poate fi justificat de situația materială dominantă în rândul țăranilor.

Casele țăranilor sunt descrise drept niște locuințe simple, sărace, acestea fiind întreținute doar prin munca asiduă: *Și iată-ne la Costache acasă...[...]. Era așezată la malul uneia dintre cele două gârle, un șir lung de odăi și de ateliere de fierărie și caretărie. Venirea noastră stârni un tărăboi asurzitor: curtea, mare și plină de noroi, cufundată în întuneric, răsuna de strigăte.*

Descrierea de tip portret

Un alt tip de descriere ilustrat în text este descrierea de tip portret. Elementele de portret schițează trăsăturile fizice și morale ale personajelor. O abordarea complexă a acestui termen o descoperim în *Dicționarul de științe ale limbii*: „Într-o clasificare tematică (P. Fontanier), acceptată de cercetători până în secolul XX, descriere de trăsături morale și fizice ale unei ființe animate, reale ori imaginare; portretul reprezintă reuniunea a două moduri fragmentare de descriere a persoanelor/ personajelor, prosopografia și etopeea.” [3, p. 393]

Prosopografia reprezintă o figură de compoziție care constă în descrierea trăsăturilor exterioare, ținutei unui om sau animal. În romanul „Ciulinii Bărganului” această figură pare cu atât mai interesantă, cu cât redarea trăsăturilor umane se face raportându-se la caracteristicile proprii animalelor. În acest context, intervine procedeul stilistic de asociere a celor doi termeni, comparația. Identificăm, de exemplu, comparația frecvent utilizată în comunicarea orală pentru a reda puterea de muncă a omului, capacitatea lui de efort: *Cel din urmă era un mîncău, care vorbea puțin și muncea ca un cal, după câte se spunea.* Acest procedeu se utilizează și în caracterizarea personajelor feminine. De exemplu, trupul viu și puternic al Stanei este sugerat prin expresia: *pentru că rivala ei parcă era un bujor frumos, și zburda ca o iapă.*

Un aspect interesant, în contextul prosopografiei, este cel al modificărilor de rol. Personajului feminin îi sunt atribuite caracteristici specifice celui masculin și vice-versa. Portretul mamei lui Matache este schițat prin atribuirea unor trăsături exterioare care rezonază cu universul intern, psihologic. Femeia demonstrează bărbăție, curaj, asumându-și realizarea unor lucruri dificil de îndeplinit pentru o femeie: *Trebuia s-o vezi pescuind, pe femeia asta, ca să-ți dai seama ce-nseamnă o olteancă care-și iubește bărbatul! Mai ales când arunca prostovolul roată – cu mâncile*

suflecate pân' la umeri, cu fusta sumeasă sus de tot, cu părul strâns bine-ntr-o basma, cu ochii, gura, nările adulmecând nesfârșitul bălților.

Trăsăturile tatălui lui Matache, la rândul lor, poartă semne accentuate ale feminității, ale fragilității trupului și sensibilității sufletului. Autorul dedică un fragment larg acestui fenomen, creând un contrast izbitor: „Dar tata n-avea nimic bărbătesc în el: era blând ca o femeie, cu mustăți mari și negre și cu niște ochi adânci și galeș pironiți întruna pe fluierul lui din care, cu degetele noduroase, scotea melodii duioase care răsunau până departe și făceau câinii să latre în nopțile amușite. În schimb, când își făcea un borș sau o plachie de pește, sau când spăla rufe, și cele mai bune gospodine puteau să vină și să ia lecții de la el. Dar tot râdeau de el, pentru că unui bărbat nu-i stă bine să facă treburi muieștești.”

Remarcăm prezența adjectivelor ce denotă specificul genului: *bărbătesc, muieștești*, precum și substantive ce numesc părțile corpului din regiunea capului, a feței, autorul mizând pe obținerea unui efect artistic prin opoziție: „mustăți mari și negre”, „ochi adânci”, „degetele noduroase”.

În cazul celorlalte personaje, portretul este unul realizat lapidar, autorul prezentând trăsăturile dominante la prima apariție a personajului în text, fiind conturată funcția matezică, dar totodată și cea mimezică a descrierii. În acest context, vom exemplifica prin descrierea personajelor precum: cârciumarul (*Cârciumarul, un țaran voinic cu un chip cumsecade*), frânarul (*Era un om în vârstă, care părea visător*), un țaran (*se repezi un roșcovan vorbăreț*), Tănase (*Păcat de Tănase, că-i băiat de treabă.*), Dinu (*Dinu, blond și cu privirea cam bleagă, stângaci din fire, părea să asculte cu un respect morocănos. De altminteri era și foarte tânăr și deloc dezghețat, lucru ce se vedea lesne.*), Tudorița (*și apăru ea: o fată plâpândă, cu ochi mari, cercânați, gura ca o cireașă, privirea cutezătoare și foarte curățel îmbrăcată, aproape frumos.; Dar, în schimb, am aflat eu cât era Tudorița asta de frumoasă cu părul despletit căzând peste cămașa albă, alunecând prin noapte ca o stafie etc.*

Observăm că forma în care sunt realizate portretele personajelor este cea fiziologică, forma caricaturală fiind una secvențială, cu rol de accentuare a unor trăsături specifice dominante: *Dinu, blond și cu privirea cam bleagă, stângaci din fire, părea să asculte cu un respect morocănos.*

Profilul psihologic al personajelor rezultă din elementele componente ale portretului fizic. Etopeea, figura de compoziție care constă în zugrăvirea caracterului sau structurii psihice a personajului, a conduitei, moravurilor acestuia, fiind abia sesizabilă în cazul unor personaje precum boierul: *Toată comuna împărțasea durerea Tudoriței, toată comuna o ura pe Stana[...] pentru că, ocrotită de boier, iubitul ei puternic, scăpase de mizerie și ajunsese aproape cucoană.*

Un alt aspect al portretizării necesită a fi abordat în legătură cu personajul colectiv, țărănimea. Personajul principal, precum și cele secundare, aparțin aceleiași clase, fiind prezentat un amplu tablou al modului de viață, al specificului vestimentar. Detaliile se pot distinge la o lectură atentă sau la o studiere minuțioasă a textului, prezența lor fiind una intenționată, având rolul de a închea o imagine generală și sugestivă: „Detaliile de vestimentație (mențiunile cu privire la ele) pot fi foarte concludente, scriitorul mizând pe un cititor atent.” În romanul „Ciulinii Bărașanului”,

personajul colectiv este unul asuprit, cu o soartă tragică, hainele peticite fiind echivalentul sufletelor sfâșiate: *Erau niște bieți nevoiași, vlășcenii ăștea, la fel cu-ai noștri de pe Ialomița: slabi, numai piele și os, cu fruntea brăzdată de tineri încă, privirea tulbure, nebărbierii cu săptămânile. Pe cămășile lor, lungi pân' la genunchi, nu mai puteai număra peticele. Pantaloul nu era decât o grămadă de zdrențe. Desculți, cu capul gol, adevărații cerșetori, mă durea sufletul pentru ei de parcă mi-ar fi fost toți neamuri. Nevestele lor, dacă treceau de treizeci de ani, păreau bătrâne.*

Considerăm romanul „Ciulinii Bărăganului” un text demn de atenția cititorilor și cercetătorilor, acesta reprezentând un real model de text descriptiv meticolos elaborat, dar și o invitație la contemplarea trecutului și prezentului existențial.

Bibliografie:

1. ADAM, Jean-Michel, PETITJEAN, Andre. *Textul descriptiv: poetică istorică și lingvistică textuală cu aplicații, exerciții și răspunsuri*. Iași: Editura Institutul European, 2007. 262 p. ISBN 978-973-611-474-8.
2. BERECHET, Lăcrămioara, BUZATU, Alina. *Narativ și descriptiv: forme ale colaborării textuale. Câteva considerații teoretice*. Constanța, 2017.
3. BIDU-VRANCEANU, Angela et. al. *Dicționar de științe ale limbii*. București: Editura Nemira & Co, 2005. ISBN 973-569-762-9.
4. CERNAT, Bianca L. *Panait Istrati, „omul revoltat”*. *Repere pentru o literatură a contestației*. [online]. București: Editura MNLR, 2015 [citat 15.03.2020]. Disponibil: <http://www.cesindcultura.acad.ro/index.php/2014-07-30-16-19-52/2014-07-30-16-26-48/>
5. ISTRATI, Panait. *Trecut și viitor în Viața lui Adrian Zograffi*. București: Editura Minerva, 1983.
6. ISTRATI, Panait. *Ciulinii Bărăganului*. Gramar, 2009. 104 p. ISBN 978-9735915872.
7. KATALIN, Reka. *Panait Istrati și relația dintre biografie și literatură*. Târgu-Mureș: Editura Universității „Petru-Maior”, 2011.
8. PANAITESCU, Val. *Terminologie poetică și retorică*. Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1994.
9. PRINCE, Gerald. *Dicționar de naratologie* (traducere de Sorin Pârvu). Iași: Institutul European, 2004.